

Una mirada transformadora de la violència masclista a les pantalles

De 'The handmaid's tale' a 'Vis a vis': està canviant el relat de la ficció televisiva? Les sèries es poden convertir en una eina eficaç de transformació de la cultura patriarcal preeminent a la TV?

Sonia Herrera

Una [enquesta viral que volta per les xarxes socials](#) i que, sospitosament, va només dirigida a les dones, conclou que “és molt de senyora” tenir una manta ben suau i calentona, una bata d'estar per casa, unes bones plantofes, uns mitjons esponjosos i estar subscripta a més de dos serveis de *streaming*. Doncs bé, si tenim en compte les estadístiques del [Panel de Llars de la Comissió Nacional dels Mercats i la Competència](#) (CNMC) publicat al novembre del 2018, sembla que el “senyoriu” és moda i que l'augment del consum d'aquestes plataformes de televisió de pagament és un fet inqüestionable que va de la mà d'una seriefília popular *in crescendo*.

L'eclosió d'aquest nou escenari televisiu protagonitzat per serveis com Netflix, Movistar+, Amazon Prime Video o HBO ha coincidit en el temps amb la irrupció del feminisme en l'agenda mediàtica i en la ficció audiovisual, especialment a través de la representació i la denúncia de la violència masclista. Coincidència fortuïta o estratègia de mercat, el cas és que hi ha qui ja parla d'un *boom* de sèries feministes. Però què passa quan travessem el mirall i anem més enllà de les aparences? Està canviant realment el relat de la ficció televisiva? Es poden convertir les sèries en una eina eficaç de transformació vers la cultura patriarcal preeminent encara avui a les nostres pantalles? Ens serviran també per debatre i visionar nous horitzons?

Subordinades i invisibles: la representació de les dones a les pantalles

L'any 1978, en un article titulat “Women and film: a discussion of feminist aesthetics”, B. Ruby Rich es preguntava “com es formula la comprensió d'una estructura que persisteix a marcar la nostra absència tot i que la nostra presència és evident?”. **Més de 40 anys després, les dones continuem sotmeses a aquesta estructura que s'entossudeix a mantenir-nos en la subordinació i la invisibilitat**, formes primerenques, totes, d'una violència sovint poc palesa: la violència simbòlica, un tipus de violència refinada i subtil que consolida una matriu hegemònica d'intel·ligibilitat –en paraules de Judith Butler– que, aplicada a la representació audiovisual de les dones, es tradueix en un miratge que normalitza l'absència i la imatge simplista i estereotipada de totes nosaltres que té a veure poc o res amb la realitat diversa i complexa que encarnem.

Malgrat que s'han començat a esquarterar els arquetips, a tensar les costures dels models preponderants de feminitat i de masculinitat, a anar més enllà del binarisme i a apostar pel mestissatge identitari en algunes de les sèries d'èxit actuals, no podem parlar encara d'un *boom* ni d'una mena de ràtzia que hagi fet esclatar la imatge uniforme –i uniformitzadora– de les dones i, molt menys, de totes aquelles persones que no es deixen encotillar per rígides etiquetes sobre els seus desitjos i la seva identitat de gènere.

‘The handmaid’s tale’, ‘Cuéntame’ o ‘Vis a vis’: el canvi de paradigma en la imatge de les dones

En els darrers cinc anys estem assistint a una mena de sacsejada dels continguts audiovisuals, per una *re-visió* que suposa, com va escriure Adrienne Rich al seu llibre *On lies, secrets and silence*, un acte de mirar cap enrere i veure amb nous ulls per generar un veritable canvi radical en el relat.

Se n’ha parlat molt de l’adaptació d’HBO d’*El conte de la serventa (The handmaid’s tale)*, de Margaret Atwood, des de la seva estrena a l’abril del 2017. És, certament, un dels màxims exponents del que podríem anomenar noves mirades i nous llenguatges en la ficció televisiva perquè la sèrie va molt més enllà d’un avenç pel que fa al protagonisme femení.

El conte de la serventa afronta el repte de descriure les múltiples cares de la violència masclista sense exercir una nova violència simbòlica sobre supervivents, familiars i dones en general que, d’altra banda, estem ben acostumades a rebre missatges des de pantalles de tota mena que ens diuen que els carrers no són nostres i que els nostres cossos són objectes receptors de violència sense capacitat d’acció i de reacció.

Així, alhora que la sèrie ens dibuixa un Estat teocràtic i terrocàtic on les dones són considerades instruments de reproducció, de criança o de treball, *El conte de la serventa transcendeix el marc distòpic de la ficció per fer una crítica ferma de l’aliança entre el sistema patriarcal i la necropolítica* -la capacitat de decidir qui viu i qui mor- característica del neoliberalisme contemporani i una oda als moviments de resistència.

Però, més enllà de l’èxit aclaparador de la sèrie que protagonitza Elisabeth Moss, trobem altres produccions emblemàtiques d’aquest nou corrent audiovisual. La imatge *mainstream* de la violència de gènere, on les dones personificàvem nit i dia el paper de “la víctima perfecta”, passiva i prescindible, comença a ser substituïda. Han sorgit discursos que pretenen anar més enllà del ‘morbo’ -de “l’apetència per les imatges que mostren cossos dolencosos”, que diria la novel·lista i assagista Susan Sontag- per qüestionar la realitat observada, estimulant una mirada transformadora que relaciona les noves narratives amb l’acció contra la violència que denuncien.

En aquesta línia trobem sèries variades amb manifestacions de violència directa més o menys explícites. Podríem començar per parlar de l’excel·lent escenificació de la repressió, l’ansietat i el malestar de les mestresses de casa blanques, estatunidenques, de classe mitjana-alta dels anys seixanta del segle passat, d’aquell “problema que no té nom” que l’escriptora Betty Friedan va analitzar a *La mística de la feminitat* i que personifica sublimment el personatge de Betty Draper a *Mad men*.

Caldria destacar també l’exposició escrupolosa i elegant de les misèries de les famílies californianes de classe alta que fa *Big little lies* i com la sèrie **trenca amb el clixé que relaciona la violència masclista amb la pobresa, l’exclusió social i la manca d’accés a l’educació.**

També altres ficcions com la sèrie mexicana *Ingovernable*, *Las chicas del cable* o *Cuéntame* en la seva darrera temporada han dedicat línies argumentals a la violència masclista dins l’àmbit de la parella heterosexual i han fet especial èmfasi en com **les xarxes d’afectes i la sororitat poden ser eines essencials per fer front als agressors** i esbocinar la tolerància social que els fa de paraigua.

D’altra banda, tenint en compte l’encreuament d’altres violències i eixos de discriminació com la classe social, la racialització, l’opció sexual, les creences religioses, la funcionalitat o l’edat, per

exemple, descobrim sèries com *Dear white people* o *Vis a vis*, que, amb tots els seus errors i mancances, s'acosten a un dels desafiaments més urgents per al feminisme actual: el de la diferència i la diversitat. Perquè, tal com deia ja la teòrica feminista Teresa de Lauretis l'any 1992, "existeixen, malgrat tot, diferents històries de dones. Hi ha dones que són invisibles als homes, en la seva societat, però també hi ha dones que són invisibles a altres dones, en la nostra societat". Dones que tot sovint continuen apareixent significades en la narració com "les altres", com a subjectes subalterns i secundaris, sota el pes de l'estigma i del tòpic.

Altres ficcions amb nivells de violència molt més evidents són, per exemple, *Peaky blinders* o *Outlander*, on la violència sexual és un eix central en la trama d'algunes temporades, però on **aquesta es confronta des de l'apoderament, la resiliència i, fins i tot, la venjança; mai des de la immobilitat i la resignació.** De fet, aquesta última, basada en els *best sellers* de l'escriptora Diana Gabaldon, representa també la violació masculina per part d'un altre home, una forma de violència que històricament s'ha obviat de les manifestacions culturals.

Per acabar, l'aplicació d'una perspectiva de gènere o feminista a la creació de nous productes està col·laborant en l'abordatge seriós de fenòmens com la transfòbia, el *bullying* sexual o el femicidi. És el cas de sèries com *Transparent* i *Orange is the new black*, *13 reasons why* i *The fall*.

L'inici del túnel: un llarg camí per recórrer

Una anàlisi exhaustiva del contingut de les sèries esmentades encara abocaria moltes errades, mancances i absències, i **encara trobem a faltar herstory, cura, heterogeneïtat, èpica i heroïcitat -quotidiana, fantàstica o d'acció- en les històries protagonitzades per dones a la televisió.** Així i tot, el cert és que el llenguatge audiovisual està ajudant a desmitificar i desmuntar la imatge de monstre semimitològic o alienat que, en un acte de bogeria assassina, vexa o viola una dona.

La violència masclista no és una qüestió d'éssers inhumans, sinó de tipus normals amb els quals convivim i ens encreuem cada dia: companys de feina i d'escola, veïns, caps, professors, parelles, amics, amics d'amics... Per això és important que el relat es complexifiqui i desplaci l'escenari d'estats autoritaris de ciència-ficció a instituts, barris, universitats, presons. Que desplaci el focus del segle XVIII a un futur indeterminat, passant pel present immediat. Allà on les dones hi som o hi hem sigut, tenim elements d'aprenentatge per resistir i refusar la violència sistèmica que s'exerceix sobre els nostres cossos... també a la televisió.